

Egy világhírű magyar fiziológus különös pályája Verzár Frigyes egyetemi tanár életrajzi adattára és életútleírása¹

The Extraordinary Career of a World-famous Hungarian Physiologist - Biographical Data and Life Course of Frigyes Verzár

dr. Kovács I. Gábor CSc. c. egyetemi tanár

ELTE Társadalomtudományi Kar Összehasonlító Történeti Szociológia Tanszék

kovacs.istvan.gabor@tatk.elte.hu

Initially submitted Sept 15, 2021; accepted for publication Sept.28, 2021

Abstract

We started investigating the life course of the world-famous Hungarian physiologist, Frigyes Verzár as a part of our research on Hungarian elite of knowledge. Verzár was one of university professors of Jewish origin whose family assimilated to the Hungarian society over and above acculturation.

His life course reveals all phases of a university professor's career - from apprenticeship and study tours abroad to the habilitation procedure and the various ways of assignment for university professorship (competition vs invitation) as well as the rivalry of professors' cliques. We gained inside information of arranging the Hungarian science management between the two World Wars. We learned hindering by Jewish family background as well as the force of talent, diligence, work efficiency and strict moral values.

kulcsszavak

tudáselit, egyetemi tanári életpálya, magántanári habilitáció, professzori kinevezés mechanizmusa, fiziológia, zsidó származás

keywords

elite of knowledge, life course of university professors, habilitation, ways of university professor appointment, physiology, Jewish origin

Verzár Frigyes (1904. szept. 1-ig Weisz)

orvos, fiziológus

(Budapest, 1886. szeptember 18. – Arlesheim, Svájc, 1979. március 13.; Arlesheim temetőjében nyugszik)

1. ábra Verzár Frigyes (Budapest, 1886. szeptember 18. – Arlesheim, Svájc, 1979. március 13)

¹ A tanulmány az NKFIH K128942 számú projektjének támogatásával készült.

Apai ág

Apja: Weiss Gusztáv Sámuel (ref., korábban izr. [1879-ben a bécsi egyetemi anyakönyvben már evangélikusként van bejegyezve. Valószínűleg a pesti Skót Misszió hatására, de Württembergben keresztelkedett meg], Pest, 1857. aug. 9. - Bp., 1934. aug. 2.) Orvos. Lehetséges, hogy a württembergi Korntal fiúközépiskoláját végezte el. Orvosi tanulmányai első évét Tübingenben végezte (1878. május 31-től), s Bécsben folytatta 1879-től 1883-ig. Oklevelét 1884-ben szerezte. 1886-tól szerepel a fővárosi orvosok között. A VI., majd az V. kerületben működött, a Váci körúton, illetve a Kálmán utcában. 1903-ban és 1904-ben mint a pesti németajkú leányegyház felkért szakértője vizsgálta a református Bethesda Kórházon belüli körülményeket. A korabeli nyilvántartásokban a következő névváltozatokkal szerepel: Weisz Gusztáv Sámuel/Weisz S. Gusztáv/Weisz G. Sámuel/Weisz G. S.

Apai nagyapja: Weisz/Weiss Fülöp (izr.) Fia születésekor a pesti izraelita anyakönyvben mint pesti Produzentenhändler/terménykereskedő lett bejegyezve. A tübingeni anyakönyvbe fia 1878-ban kereskedőként írta be. A bécsi egyetemi anyakönyvben, fia 1879-es beiratkozásakor készített bejegyzés szerint: Ökonóm Dunavecse Grundbesitzer. (Az életpálya két szakaszáról, illetve státusza két dimenziójáról lehet szó.)

Apai nagyanyja: Stern Fáni (izr.)

Anyai ág

Anyja: Pflaiderer Irén Lujza (ref., Korntal, Württemberg, Németország, 1861. dec. 8.– 1934-ben még élt)
Testvérei:

1. Maria Pflaiderer (evang., Korntal, 1849. szept. 4.-), Grossmanné, Verzár Frigyes testvérének, Eriknek a keresztanyja
2. Lydia Pflaiderer (evang., Korntal, 1850. nov. 10. -), Verzár Frigyes keresztanyja
3. Gottlob Pflaiderer (evang., Korntal, 1852. febr. 21. -) Felesége: Maria Colignon (Genf, Svájc, 1841. dec. 4.-)
4. Elisabeth Pflaiderer (evang., Korntal, 1854. márc. .6. -)
5. Johanna Pflaiderer (evang., Korntal, 1856. jan. 22. – Tübingen, 1925. szept. 14.) Férje 1877. máj. 22-től Paul Rénatus Zeller (evang., Lauffen a Neckar, 1848. szept. 1. – Tübingen, 1924. ápr. 9.) Evangélikus lelkész. 1891-től 1916-ig Dekan Freudenstadtban.
6. Ernst Jonathan Pflaiderer (evang., Korntal, 1858. nov. 19. -)
7. Paul Pflaiderer (evang., 1860 k. -)

Anyai nagyapja: Johannes Gottlob Pflaiderer (evang., Waiblingen, Württemberg, 1825. márc. 17. – Korntal, 1897. dec. 23.) Pietista evangélikus teológus. 1848-tól a korntali pietista szellemű evangélikus fiúiskola/nevelőintézet igazgatója. 1882-től a jónévű berni Lerberschule igazgatója. 1886-ban meghívták a Deutsche Evangelisationsverein által alapított bonni Johanneum Evangelistenschule inspektorának. Az intézmény célja az volt, hogy Németországban a szekularizált tömegek modern újraevangélizálásához és a világban az evangélium terjesztéséhez jól felkészült laikus evangélizátorokat képezzenek.

Testvére: Maria Luise Pflaiderer (evang., Waiblingen, 1837. jan. 31. – Stuttgart, 1907. okt. 31.), akinek a férje: 1860. jún. 5-től Christian Paul August Rénatus Zeller (evang., Neckarrens, 1816. márc. 24. – München, 1888. júl. 6.) Közigazgatási tisztviselő.

Féltestvérei: 1. Gotthilf Christian Pflaiderer (evang., Waiblingen, 1843. márc. 23. -) Cserzővarga. Felesége: Julie Fleischhauer;

2. Karl Pfeleiderer (evang., Waiblingen, 1850. ápr. 9. – Basel, 1919. okt. 10.) Az 1870-es években és az 1880-as évek első felében Indiában, mint misszionárius működött (Kalkutta, Mangalore). Felesége Maria Josenhans (1854. nov. 6. -)

Anyai nagyanyja: **Maria Margaretha Kern** (evang., Besigheim, Ludwigsburg, Baden-Württemberg, 1821. júl. 4. – Korntal, 1907. ápr. 6.) Házasságkötés: Korntal, 1848. okt. 24.

Anyai dédapa I.: **Jakob Gottfried Pfeleiderer** (evang., Waiblingen, 1795. márc. 22. – 1872. okt. 3.) Rotgerber/cserzővarga.

Anyai dédanya I.: **Maria Margarethe Reichert** (evang., Waiblingen, 1803. aug. 17. – Waiblingen, 1839. jan. 11.) Házasságkötés: Waiblingen, 1822. ápr. 21. Halála után a második feleség, Karolina Wilhelmine Pflander (Waiblingen, 1815. márc. 11. – Waiblingen, 1893. dec. 29.)

Anyai dédapa II.: **Gottlieb Christian Kern** (evang., Söhnstetten, Württemberg, 1792. jan. 13. – 1835. aug. 5.) Evangélikus lelkész, professzor. Tübingenben tanult, 1820-tól Besigheimben második lelkész, 1824-től Schönthalban lelkész és professzor. 1829-től Dürmentz-Mühlacker lelkésze.

Anyai dédanya II.: **Henriette Louise ...** (evang., 1795-1865)

Anyai dédapa I. apja: **Georg Friderich Pfeleiderer** (evang., Waiblingen, 1757. okt. 14. – Waiblingen, 1837. márc. 31.) Rotgerber/cserzővarga.

Anyai dédapa I. anyja: **Maria Margarethe Pflander** (evang., Waiblingen, 1762. nov. 28. – Waiblingen) Házasságkötés: 1783. máj. 22.

Anyai dédapa II. apja: **... Kern** (evang.) Evangélikus lelkész.

Saját család

Testvérei: 1. Verzár (1906. júl. 24-ig Weisz) Tivadar (ref., Bp., 1888. szept. 13. -) 1914-ben mint esküvői tanú kereskedőként van bejegyezve; 2. Verzár (1904-ig Weisz) Erik (ref., Bp., 1897. márc. 5. – Bp., 1933. máj. 8.) Okleveles gazdasz. Felesége Scheftzik/Sefcsik Henrietta.

Feleségei:

1. **Bien Olga** (ref., 1913. dec. 8. előtt izr., Somogytúr, Somogy m., 1888. jún. 28. – Bázél, 1974) Pedagógus. Házasságkötés Budapesten a Kálvin téren: 1914. dec. 5. 1922-ben közlekedési balesetet szenvedett, s tolószékbe kényszerült. 1931-től egy bázeli szanatóriumban élt. Válás: 1938 előtt. Verzár a válás után is gondoskodott róla, s ha Bázélben volt, szinte naponta látogatta. Apja: Bien Adolf (izr., 1909-ben már nem élt). Anyja: Grünwald Róza (izr.) 1909-től özvegy magánzóként élt Budapesten.

Testvérei: Bien Irén (róm. kat., korábban izr., 1889- Bp., 1970. szept.) Férje Béla Henrik (róm. kat., 1864-1939) m. kir. kormányfőtanácsos, országgyűlési képviselő, a Budapesti Hírlap főmunkatársa, a Világgazdasági Szemle szerkesztője; dr. Bien Zoltán (1891 – 1945 ősz, Odessza, a szovjet NKVD börtönében) orvos, jónevű bp.-i szívspecialista, egyetemi magántanár, felesége Mátrai Klára.

2. **Edith Jean MacDougall** (Aberdeen, Skócia -), az 1930-as években biokémikus volt a bázeli egyetem élettani tanszékén. Aberdeenben házasodtak össze 1938-ban.

Gyermekei második feleségétől: Verzár Frigyes(?); Verzár Christine Beatrix (Arlesheim, Svájc, 1940. szept. 5. -) Művészettörténész. A genfi és a bázeli egyetemen tanult, 1966-tól az USA-ban él. Az Ohio State

University művészettörténeti tanszékének vezetője, a középkor és a reneszánsz művészetével foglalkozik. Első férje 1967. dec. 21-től George Bornstein. Második férje 1988-tól David N. Fader.

Személyes adatok

Vallása: ref. (a Budapesten működő Skót Misszió vezetője, a pesti németajkú leányegyház lelkésze, König Rudolf keresztelte meg)

Középiskola: Korntal (Württemberg, Németo.) gimn., I. oszt., 1896-1897; bp.-i ev. főgimn., II-VIII. oszt., 1897-1904; érettségi uott. 1904. jún. 16.

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy., orvosi kar, 1904-1909

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: 1909: Tübingen; 1910-1911: Halle; 1911-1912: az egyetem Schordan-féle ösztöndíjával Anglia (Cambridge, London) és Németország (Braunschweig, Lipcse, Berlin); 1919: Utrecht

Oklevél: bp.-i tud. egy., orvosi kar, orvos, 1909. okt. 16.

Nyelvismeret: német, angol, latin

Tudományos fokozatok: bp.-i tud. egy., orvosi kar, 1914. febr. 14., kísérletes kórélettan magántanára; kiterjesztve a kísérletes élettanra is, 1916. jan. 27.

Nyilvános rendes egy. tanár: debreceni tud. egy., orvosi kar, 1918. szept. 18., általános kór- és gyógytan; uott. 1924. márc. 22., élettan; Baseli egy., 1930., élettan

Egyetemi tisztségek: debreceni tud. egy., orvosi kar, prodékán 1920-21, dékán, 1921-22; rektor, 1927-28

Nyugdíj: 1956

MTA-tagság: tiszt. tag.: 1973. máj 11.

Diszdoktor: debreceni egy., 1967. márc. 4.; Freiburgi egyetem

Tudományos, művészeti egyesület, társaság: Tisza István Tud. Társ. II. Orvosi- Természettudományi oszt. titkára (1921-), majd a társaság főtitkára; Felsőoktatási Egyesület állandó előadója; Magyar Élettani Társ. r. tagja (1931-); Magyar Gerontológiai Társaság alapító tagja

Külföldi és nemzetközi tudományos társ.: Deutsche Physiologische Gesellschaft; Svájci Orvosi Ak.; Svájci Fiziológiai Társ.; Svájci Táplálkozástudományi Társaság elnöke (1953-1956); Nemzetközi Gerontológiai Társ. Biológiai szekció főtitkára

Szerkesztőségi tagság: Jahresbericht ü. d. Fortschritte der Physiologie főmunkatársa (1912-); ztbl. f. Biochemie und Biophysik, Naturwissenschaftliche Rundschau, Berichte ü. d. Ges. Physiologie, Ergebniss der Physiologie állandó referense (1912-)

Közéleti társaság, szerep: Debreceni Zenekedvelők Körének alelnöke; Debreceni Népszerű Főiskolai tanfolyam több bizottságának tagja, rendszeres előadója; a Debreceni Egyetemi Atlétikai Klub tb. elnöke; Verein für die Freunde Ungarns tagja (1945-)

Egyházi tisztségek, egyházas szervezetek: Magyar Protestáns Irod. Társ. tagja;

Állami testületek, tanácsok: Országos Ösztöndíj Tanács tagja (1927-től), főtitkára

Kitüntetés: Koronás Arany Érdemkereszt, Vöröskereszt tisztijelvénye; Debrecen sz. kir. város tb. főorvosa; II. o. magyar érdemkereszt (1928); Debreceni Orvostud. egy.: Pro Universitate érme

Életút

Verzár Frigyes felmenői két különböző karakterű családból származtak. Mivel ez eddig nem volt ismert, érdemes vele kicsit részletesebben foglalkozni. Apja földbirtokot is szerzett pesti zsidó terménykereskedő familiában született, az anyja pedig a német pietista evangélikus Pfleiderer család nyolcadik gyermekeként. Az anyai nagyapa evangélikus teológus volt, aki sokáig egy pietista szellemű bentlakásos fiúiskolát igazgatott a württembergi Korntalban, majd egy olyan, Johanneumnak nevezett Evangelistenschule inspektora volt, amelyet a Deutsche Evangelisationsverein azért hozott létre Bonnban, hogy Németországban a szekularizált tömegek modern újraevangelizálásához és a világban az evangélium terjesztéséhez jól felkészült laikus evangelizátorokat képezzenek. Ez a nagyapa cserzővarga családból származott, de rokonságából több misszionárius is lett, köztük Indiában működők is.

A nagyapa felesége, az anyai nagyanya viszont többgenerációs lelkészdinasztia leszármazottja volt (Pfarrerhaus). Nem tudjuk pontosan rekonstruálni, hogy a pesti és a württembergi család hogyan kapcsolódott össze, de több adatunk alapján jó okunk van azt feltételezni, hogy Verzár professzor apja, az 1857-ben született Weiss Sámuel kapcsolatba került a Skót Misszióval, amelyik még 1841-ben a céllal jött Pestre, hogy a zsidókat a keresztény hitre térítse. A misszionáriusok, akik a keresztelést mindig hitbéli megtéréshez kötötték, 1852-ig körülbelül 50 embert térítettek meg. 1852-ben távozni kényszerültek, de 1857-ben visszatértek. Folyamatosan működött jó hírű német nyelvű iskolájuk, ahová elsősorban zsidó gyerekek jártak. Másrészt a korntali iskolát vezető Johannes Gottlob Pfleiderernek voltak toborzó útjai Magyarországon is.

Így kerülhetett Weiss Sámuel a korntali iskolába, s valószínűleg itt keresztelkedett meg, s itt nyerte a kereszttségben a Gustav Gotthold nevet. 1878. április 31-én, már 21 évesen, mint Gustav Weiss iratkozott be a württembergi Tübingen egyetemének orvosi karára. (A leendő feleség, Pfleiderer Irene Lujza ekkor 17 éves volt.) A következő tanévtől már a bécsi egyetemen tanult, mint „*Samuel Gustav Weiss, evangelisch-lutherisch deutsch*” bejegyzéssel. 1883-ban szerzett Bécsben orvosi diplomát. A házasság ezután 1884-ben Korntalban lehetett, tehát a távolság nem ártott a kapcsolatnak.

Budapesten telepedtek le, s itt a Skót Misszióval szoros kapcsolatban levő, a Kálvin téri református anyagyülekezethez tartozó Németajkú Leányegyházhoz csatlakoztak. (A misszió révén áttért zsidók általában ehhez a Hold utcai gyülekezethez tartoztak, amelynek egyébként evangélikus tagjai is voltak.)

1886 szeptemberében megszületett első gyermekük, Frigyes, akit König Rudolf, a leányegyház és a Skót Misszió közös lelkésze keresztelt meg. (A Kálvin téri anyakönyvben az apa és az anya is reformátusként szerepel. Később, a két újabb fiú születésénél szintén.) Az örömteli eseményre eljöttek a korntali nagyszülők is, mindketten keresztszülőként vannak bejegyezve. Az anya egyik lánytestvére s a legidősebb testvér lánya is keresztszülő lett. A szoros kapcsolatot későbbi adatok is bizonyítják. A pesti család a következő évtizedekben is együttműködött a württembergi pietista mozgalmakkal. Például Frederik William Beadeker (1823-1906), aki 1860 körüli megtérése után végig evangelizálta egész Oroszországot a Szahalin szigetig,

amikor már egészségi állapota miatt nem tudott keletre utazni, akkor rendre a Weisz-Pfleiderer házaspár otthonában szállt meg, s oda jöttek hozzá az orosz és az örmény kapcsolatai megbeszélésre.

Az 1929-ben Magyarország szerte négy héten át evangelizáló baptista prédikátor, Paul Achenbach is vendégeskedett náluk, s egyik debreceni előadásán Verzár professzor testvére tolmácsolt.

Ez a szoros kapcsolat tehát hosszú távon határozta meg a család miliójét. Ez is magyarázhatja, hogy Verzár Frigyes a középiskolát a nagyapja által alapított korntali nevelőintézetben kezdte 1896-ban. Az első tanév befejezése után azonban – pár hónappal a nagyapa halála előtt – hazajött, s az érettségiig a budapesti evangélikus gimnáziumban tanult végig jeles eredménnyel. Apja hivatását folytatva a budapesti tudományegyetem orvosi karára iratkozott be 1904-ben.

1904. szeptember 1-jén belügyminiszteri engedéllyel a Weisz családi nevet Verzárra változtatta (ez egyébként egy jellegzetes örmény név). Már orvostanhallgatóként a kar több intézetében is dolgozott. Másodéves korában Lenhossék Mihály (1863-1937) anatómiai-tájbönetani intézetében önálló fejlődéstani vizsgálatot végzett, amelynek eredményét egy német fiziológiai folyóiratban publikálta. 1907-ben Bókay Árpád (1856-1919) gyógyszerintézetében lett gyakornok. Egy gyógyszerintézetét pályadíjjal tüntették ki. A dolgozat 1908-ban magyarul, majd 1909-ben németül is megjelent. 1908 őszén átlépett Tangl Ferenc (1866-1917) általános kórtani intézetébe. Württembergi kapcsolatai révén nyári szünetben lehetősége volt a tübingeni egyetemen Paul Grützner (1847-1919) professzor élettani intézetében önálló vizsgálatot végezni, amelynek eredményét 1909-ben németül, majd a Természettudományi Értesítőben magyarul is közölte. [Mint érdekességet megemlíthetjük, hogy Grützner professzor volt a témavezetője annak a Karl von Bonhoeffer (1868-1948) neurológusnak is, akinek gyermeke a mártír Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) náciellenes teológus volt.] Diákként elnyerte a tanártestület Wodiáner ösztöndíját. Minden szigorlatát kitüntetéssel tette le, s 1909. október 16-án orvosdoktorrá promoveálták.

Az oklevél megszerzése után eleget tett egyéves önkéntes katonai szolgálatának. A haditengerészetnél a Ferenc Ferdinánd csatahajón szolgált. Ezután az általános kórtani intézet gyakornokaként szabadságolták. Ezt az időt arra használta fel, hogy szakmájában, a kórélettanban és az élettanban külföldi intézetekben képezze magát. Julius Bernstein (1839-1917) a hallei egyetem fiziológia professzora, aki úttörő szerepet játszott a neurobiológiában és az elektrofiziológiában, 1911-ben meghívta tanársegédjének. (Bernstein apja alapította 1845-ben a berlini zsidó reformtársulatot, fia pedig az a Felix Bernstein (1878-1956) matematikus volt, akinek az egyik tétele König Gyula professzornak okozott problémát az 1904. évi heidelbergi matematika kongresszuson.) Itt töltötte az 1910-11-es tanévet, s itt készült több német nyelvű publikációja. A pesti kórtani intézetben végzett több vizsgálatának eredményét is ekkor publikálta a *Biochemische Zeitschrift*. Ezután a tanártestület Schordann-féle utazási ösztöndíjával az 1911-12-es tanévben Angliába ment, amely országnak tudósai akkor vezető szerepet játszottak a fiziológiában. Cambridge-ben a kvéker családból származó Joseph Barcroft (1872-1947) fiziológus professzor és Keyth Lucas (1879-1916) mellett és a John Langley (1852-1925) felügyelte fiziológiai laboratóriumában dolgozott. Itteni munkái alapján két dolgozata jelent meg angol nyelvű, és egy dolgozata német nyelvű fiziológiai folyóiratban. Néhány hetet töltött Londonban is Ernest Henry Starling (1866-1927) intézetében is. Starling a University College London professzora volt, s ő írta az élettan vezető angol tankönyvét, amely számtalan kiadásban jelent meg. A tanév után nyáron Németországba ment, ahol Braunschweigben Herbert Freundlich (1880-1941) intézetében a műszaki főiskolán tökéletesítette kémiai tudását. (A kolloidkémia tudósa, a zsidó származású Freundlich később 1919-től 1933-ig a Berlin-Dahlemer tudományos intézet fizikai-kémiai részlegének igazgató helyettese volt.) Verzár egyébként még orvostanhallgató korában három féléven át a bölcsészkarhoz is beiratkozott hallgatója volt, ahol kémiát tanult. Lipcsében meglátogatta Max Leblanc (1865-1943) professzort, aki az elektrokémiában volt úttörő tudós. Megfordult Berlinben Hans Edmund Piper (1877-1915) fiziológus intézetében is. 1912 őszén

Budapestre hazatérve az általános kórtani tanszéken lett I. tanársegéd Tangl professzor mellett. (Aki ekkor a kar dékánja is volt.)

1913 tavaszán kísérletes kórélettanból magántanári képesítésért folyamodott. Kérelmét az orvoskari tanártestület 1913. május 27-én tartott II. rendkívüli ülésén Tangl Ferenc referálásával tárgyalta. Tangl professzor ismertette tanársegédje életrajzát, tervezett előadásait, megemlítette magyar, német és angolnyelvű publikációit. Kiemelte, hogy milyen örvendetes az a ritka eset, ha egy tehetséges fiatal erő elméleti szakmának szenteli magát. Hangsúlyozta önállóságát, termékenységét. Szólt a külföldi elismerésekről. (Barcroft cambridgei professzor szerint a folyamodó „*a worker of the highest class.*”) Vezető fiziológiai folyóiratok állandó referensnek, illetve főmunkatársnak választották. Méltatta nem mindennapi általános műveltségét, kiváló előadói képességét. Utóbbit az élettani szakosztályban, Londonban az élettani társulatban angol nyelven, a bécsi nemzetközi élettani kongresszuson és a német élettani társulat müncheni ülésén német nyelven tartott előadásai bizonyították.

Említette kifogástalan jellemét, szigorú etikai nézeteit, szerény és szeretetre méltó modorát. Végül a tanártestület 18 igen szavazattal 4 ellenében a folyamodót személyes minősültsége alapján „*a magántanári képesítés cselekményéhez bocsátotta,*” s tudományos munkássága megbírálására Tangl Ferencet és Udránszky Lászlót (1862-1914), az élettan professzorát kérte fel. Az elkészült bírálatok ismertetésére az év novemberében, 25-én a III. rendkívüli ülésen került sor. Mindkét bíráló egyenként sorra vette a folyamodványhoz csatolt magyar, német és angol nyelvű, összesen 18 dolgozatát. Leírták, hogy melyik intézetben került sor a dolgozat alapját képező vizsgálatra, mi volt a problémafelvetés, s röviden a vizsgálat eredményét. Mind a ketten tudományos életünk nyereségének nevezték a venia legendi megadását. Kedves tanítványáról különösen melegen írt Tangl professzor: „*Témái, melyeket vizsgálata tárgyául választ, önálló, eredeti gondolkodásra vallanak s mutatják, hogy Verzár helyes érzékkel ismeri fel a nagyobb jelentőségű és általánosabb vonatkozású kérdéseket.*” Megemlíti azt is, hogy a folyó év nyarán a bostoni Carnegie Institution for science igazgatója Verzárt az intézet kísérleti osztályának vezetőjéül hívta meg, amely meghívást azonban nem fogadott el. A tanártestület 16 szavazattal egyhangúan az eljárás következő lépcsőjére, a kollokviumra bocsátotta a jelöltet, s Tangl és Udránszky professzorokat kérte a kérdések feltételére. A kollokviumra december 9-én került sor. Az egyik kérdés a pankreas-diabetes pathogenesisének állására, a másik az ideg polározására és az ezzel kapcsolatos tünetekre vonatkozott. A tanártestület a kollokviumot egyhangúlag elfogadta. A következő lépésre, a próbaelőadásra december 12-én került sor az általános kór- és gyógytani intézet tantermében. Az oxigénhiány hatása a szervezetre című előadást a két bíráló úgy tartalmilag, mint alak tekintetében elfogadásra ajánlotta, amivel a tanártestület jelen lévő tagjai egyhangúan egyet értettek. Az eredményt a dékán hirdette ki, aki a tudomány művelése és terjesztése terén tartós sikert kívánt a kar legfiatalabb magántanárának. A habilitációhoz az Egyetemi Tanács 1914. január 30-án egyhangúlag hozzájárult, s február 9-én megerősítésre felterjesztette Jankovich Béla kultuszminiszternek, aki a megerősítést február 14-én megadta. Az eredmény ezután jelenhetett meg a Budapesti Közlönyben és a Hivatalos Közlönyben.

Udránszky professzor 1914 évi márciusi halála után a mester, Tangl Ferenc átment az élettani intézetbe, s Verzár is vele ment, mint tanársegéd. Amikor pedig Hári Pált, ennek az intézetnek az adjunktusát kinevezték 1915. augusztus 26-án az élet- és kórvegytan nyilvános rendkívüli tanárává, akkor a felszabadult álláshelyre Verzár Frigyeszt nevezték ki három évre adjunktusnak (1915. okt. 1-1918. aug 31). Ekkor kezdeményezte magántanári jogosultságának kiterjesztését a kísérletes élettanra is, amit a miniszter 1916. január 27-én hagyott jóvá.

Ekkor azonban már a mozgósítástól kezdve katonaoorvosként teljesített szolgálatot. A kárpáti frontra vezényelték tábori kórházba. Egy hónap múlva azonban eltörte a lábát, és sérülésével a debreceni hadikórházba került. 1915-ben a XVIII. számú katonai bakteriológiai laboratórium vezetését bízták rá

Debrecenben (tartalékos főhadnagy volt). Bakteriológiai, epidemológiai s városi higiéniai vizsgálatokat is végzett. A tífusz és a kolera kórokozóit igyekezett kimutatni a Debrecen melletti Nyulason telepített katonai fogolytábor orosz foglyainak vizsgálatával. Laboratóriuma, amely az un. DEMKE kórházban működött, 1918-ig ötvenezer vizsgálatot végzett el. Ezek alapján, a nehéz körülmények ellenére nyolc dolgozata jelent meg. Ebben az időszakban heti kétórás kollégiumot is tartott Budapesten az általános ideg- és izomélettanból, a második félévben pedig részletes ideglettanból.

1917 decemberében Tangl Ferenc halálával megüresedett a budapesti orvoskar élettani tanszéke, amelyre pályázatot írtak ki. A pályázaton kilenced magával Verzár is rész vett: Farkas Géza (1872-1934) az Állatorvosi Főiskola ny. rendes tanára; Hári Pál (1869-1933) a budapesti egyetem ny. rendes tanára; Körösy Kornél (1879-1948) az élettudományi intézet adjunktusa, c. ny. rk. tanár; Liebermann Pál (1885-1948) budapesti egyetemi magántanár; Mansfeld Géza (1882-1950) a pozsonyi egyetem ny. rk. tanára; Róna Péter berlini kórházi laboratórium vezető; Veress Elemér (1876-1959) kolozsvári ny. rendes egyetemi tanár; Verzár Frigyes (1886-1979) budapesti egyetemi magántanár; Vészi Gyula (1888-1918) bonni egyetemi magántanár. A pályázati anyagban megtalálható Verzár életrajza, dolgozatainak bemutatása, munkásságának méltatása. Érdemes idézni az értékelés hosszabb záró bekezdését: „*Verzár dr.-t néhai Tangl tanár magántanári bírálatában legtehetségesebb fiatal szakembereink egyikének mondja. Munkái sokoldalú és kitűnő képzettségének, kísérletező ügyességének és leleményességének, nagy általános műveltségének s általában igen szép tehetségének bizonyítékai. Szigorú lelkiismeretesség és helyes logika nyilvánul meg bennük. Legjelesebb dolgozata kétségtelenül az a sorozat, melyet a pankreas működéséről írt. De a többi munkája is egytől-egyig értékes, s megmagyarázza, hogy Verzárnak a külföld szakköreiben is már igen jó hírneve van. Ha fiatalsága miatt a szóban forgó tanszék betöltése szempontjából nem is jöhet talán első helyen tekintetbe, de azzal a reménnyel tekinthetünk további pályája elé, hogy az ő elsőrendű szakképzettsége és ernyedetlen szorgalma előbb-utóbb meg fogja neki szerezni a megfelelő önálló munkakört, annál is inkább, mivel kiváló szakképzettsége és irodalmi tevékenysége nemcsak az élettanra, hanem az általános kórtanra és a gyógyszerhatástanra is kiterjed s így ezen tudományok tanszékeinek a betöltésére is meg van benne a teljes minősítés.*”

Ennél a pályázatnál Verzár valóban nem nyert. (A kar jelölése a viszonylag idősebb Farkas-Veress-Hári hármas volt. A Károlyi-kormány kultuszminisztere, Kunfi Zsigmond 1919. január 31-én Veress Elemért terjesztette fel a minisztertanácsnak, s ő el is foglalta az állást. A diktatúra bukása után azonban augusztus 8-án az orvosi kar az egyetem autonómiájának sérelme miatt, az 1918. október 31. utáni kinevezéseket nem ismerte el. Hosszas jogi vita és procedúra után 1921 őszén az eredetileg első helyen jelölt Farkas Géza lett az élettan professzora.) A bírálat végén emlegetett, előbb-utóbb megszerezhető önálló munkakör mégis hamarosan meglelt. Az 1912-ben megalapított debreceni tudományegyetem tényleges elindulásakor, 1914-ben csak három kar jött létre, de az új egyetem szorgalmazta az orvosi kar elindítását is. Kenézy Gyula az 1916-ban kinevezett első debreceni orvosprofesszor azt javasolta, hogy először az első két évfolyam kötelező tárgyait előadó tanárokat kell kinevezni: kórbonctan, általános kór- és gyógytan, valamint élettan. Zichy Jenő kultuszminiszter ezen tanszékek professzorainak a meghívásához egyetemközi szakbizottságot kért fel. Kenézy Gyula javaslatait ez a bizottság 1918. július 20-i ülésén elfogadta, mondván „*a javaslat szerencsés kézzel nyúlt a rendelkezésre álló fiatal tudósgeneráció legjobbjai felé.*” Az évek óta Debrecenben működő, Kenézy által is ismert és nagyrabecsült fiatal tudóst, Verzárt ajánlották az általános kór- és gyógytan, s a még fiatalabb, Bonnban működő Vészi Gyula adjunktust az élettan tanszékre. A szakbizottság véleménye alapján augusztus 22-én elkészült a minisztériumban a királynak küldendő felterjesztés magyar nyelvű fogalmazványa. Szeptember 4-én terjesztették fel az uralkodónak a legfelsőbb elhatározás szövegét részletes indoklással, s mindennek pontos német fordításával. Verzárt a szöveg a

fiatalabb orvosnemzedék egyik legszorgalmasabb tagjának nevezte, akinek munkálatai leginkább az anyagcserére, a belső elválasztásra, az izom- és idegélettanra vonatkoznak szabatos metodikával, értékes adatokkal. Összesen 49 munkáját sorolták fel tartalmi csoportosításban, rövid ismertetésekkel. Megemlítették előadásait a berlini élettani kongresszuson 1910-ben, a német élettani társulatban Münchenben 1911-ben, a londoni élettani társulatban 1912-ben, a Természettudományi Társulat élettani szakosztályában 1913-ban. Kiemelték, hogy külföldön is méltányolják, gyakran idézik, s főmunkatársa négy német nyelvű tudományos folyóiratnak. Hangsúlyozták, hogy mind az élettani, mind a kórtani tanszék betöltésére alkalmas. Végül fontosnak tartották megjegyezni, hogy mint Debrecen város vegyészeti hivatalának jelenlegi vezetője eddig is munkálkodott a város érdekében. Mindezek alapján Károly király 1918. szeptember 18-án írta alá a három debreceni orvosprofesszor, köztük Verzár Frigyes kinevezését. A kinevezés megjelent a Budapesti Közlönyben és a Hivatalos Közlönyben, s a debreceni egyetemi tanács előtt, az előírt 30 napon belül Verzár is letette a hivatalos egyetemi tanári esküt. Az új kinevezésekkel négy főszereplő növekedett orvostanári csoport október 19-én megtartotta első ülését, ahol kimondták a Debreceni M. kir. Tudományegyetem Orvosi karának a megalakulását. Miután Vészi Gyula az élettan professzora már november 1-jén elhunyt spanyolnáthában, Verzár helyettesként ellátta az élettan tanszéket is.

1919 júliusában megkezdődött az oktatás, de csak póttanfolyam formájában a politikai bizonytalanságok miatt elmaradtaknak. Verzár azonban ekkor még nem volt Debrecenben. A kommün alatt Hollandiába ment, ahol az utrechti egyetemen az olfaktometert feltaláló Hendrik Zwardemakernek (1857-1930), a kísérleti élettan professzorának a laboratóriumában dolgozott tanársegédként. Októberben a bécsi magyar nagykövetségen keresztül érdeklődött, hogy lehetséges-e a hazautazás Debrecenbe. Főleg azért aggódott, hogy ajánlatos-e a debreceni egyetemnek szerzett 20 lánányi felszerelést az adott viszonyok között elindítani. 1920-ban újra Hollandiába ment, mert Willen Storm van Leeuwen leydeni farmakológus professzor táviratilag hívta a laboratóriumába dolgozni. Itt leginkább vitaminológiával foglalkozott. De meglátogatta a húros galvanometer feltalálásáért Nobel díjat kapott Willen Einthoven elektrofiziológiai laboratóriumát is. (Verzár intézetében Debrecenben, s később az irányításával működő Tihanyi Biológiai Intézetben Magyarországon elsők között volt az EKG korai formájának tekinthető húros galvanometer.) 1920 szeptemberében tért haza Leydenből s októberben elfoglalta állását Debrecenben, ahol a második dékáni évét töltő Orsós professzor mellé prodékánnak választották. A hittudományi és a jogi karon is előadott 2-2 órában egészségtant és patológiát.

Az orvosi kar üzemszerű működése csak azután indult meg, hogy 1921. október 7-én új tanárokat is kineveztek. 1921. október 13-án Verzárt a kar dékánjává választották, s november 4-én sor került az orvosi kar ünnepélyes megnyitására. 1921. november 7-én Verzár kapott helyettesi megbízást a Vészi Gyula korai halála miatt gazdátlan Élettani Intézet vezetésére is, amelyet az Általános Kór- és Gyógytan vezetése (1918. szeptember 18-tól) mellett látott el. 1922. március 17-én a debreceni orvoskar meghívta az élettani tanszékre. Erre a kormányzói kinevezést csak 1924. március 22-én kapta meg. Ekkortól korábbi tanszékét, a kórtant látta el helyettesként. Ezekben az években két nagyobb munkája jelent meg. 1921-ben Debrecenben adták ki *Az orvosi laboratóriumi munkálatok* című könyvét, amely a laboratóriumi orvostudomány és a klinikai diagnosztika áttekinthető összefoglalása volt s az orvosi-kémiai és bakteriológiai módszerek népszerűsítője. A fiatal intézeti tagok mind ezekben kellő jártasságot szerezhettek. Másik munkáját egy népszerűsítő előadásorozat készítette elő. 1925-ben a bölcsészkar és a hittudományi fakultás szabadegyetemi tanfolyam tartására kérte fel. Tíz előadásban nagy pedagógiai érzékkel ismertette meg laikus hallgatóit a biológia bonyolult jelenségeivel, új eredményeivel. Ebből lett a tíz fejezetes könyv, amely *Életről, betegségről és halálról* címmel jelent meg 1925-ben Budapesten az Athenaeum kiadásában.

Verzár, akinek Kenézy mellett meghatározó szerepe volt az új debreceni orvosi kar megszervezésében, fejlesztésében, az 1927/28-as tanévre az egyetem rektorává választották. Vezetői tevékenységéről, mint lelépő rektor 1928. szeptember 21-i beszédében számolt be. Eszerint az év során elindult az egyetem központi épületének építkezése. Elkészült a karok végleges elhelyezésének és a könyvtárnak a terve. Elindult a botanikai kert megvalósítása. Befejezték az egyetemi sportteret. (Verzár a Debreceni Atlétikai Klub tb. elnöke volt.) Emelték a kollégiumi férőhelyek számát, s elindult a tanári lakások építése. Folytatódott a Népszerű Főiskolai Tanfolyam és a nemzetközi Nyári Egyetem ismeretterjesztő tevékenysége.

A Rockefeller-alap támogatásával elindították az ápolónői iskolát. Verzár a debreceni években is intenzíven ápolta kapcsolatait a világ tudományosságával, oly módon is, hogy rendszeresen részt vett és előadott nemzetközi konferenciákon. Az első években teljes egészében saját költségén: 1920. Deutsche Physiologische Gesellschaft, Hamburg; 1922. ugyanaz Lipcse; 1923. Intveristen Kongress, Bécs; Nemzetközi élettani kongresszus, Edinburgh. Később már kapott a minisztériumtól támogatást: 1924. Deutsche Naturforscherversammlung Innsbruck; 1926/26 fordulóján két hónapig Nápolyban dolgozott; 1927 elején Nemzetközi élettani kongresszus Stockholm; 1927 szeptemberben az amsterdami antropológiai kongresszuson a vércsoportok antropológiai jelentőségét referálta; 1929 bostoni élettani kongresszus. Az utóbbi kongresszus után a következő amerikai városok egyetemein tartott előadást különböző témákról: Syracuse, Madison, Rochester, Chicago, Nort-Westfeld, Cincinnati, Philadelphia.

Kevéssé ismert, hogy Klebelsberg kultuszminiszter, aki már a húszas évek elején felismerte a természettudományok növekvő szerepét, kitűnő kapcsolatokat ápolta a nemzetközi kapcsolathálóval rendelkező és nagy munkabírású, hatékony Verzár Friggyessel. Amikor a húszas évek második felében Klebelsbergnek lehetősége volt a költségesebb természettudományi fejlesztésekre - amelyek addig főleg a szegedi egyetemre koncentráltak - akkor 1926-ban Verzár kérte fel, hogy a tihanyi Magyar Biológiai Intézet tervezetét készítse el, alakítsa ki tudományos programját és kezdje el a megszervezését. Az intézet lett az első természettudományi alapkutatásokkal foglalkozó intézmény. 1927-ben jött létre, igazgatója Verzár lett, aki egyszersmind vezette a II. általános biológiai osztályt. Később ő lett az ügyvezető igazgató is. Vállalta, hogy június 15-től szeptember 15-ig rendszeresen a tihanyi intézetben tartózkodik. A szervező munkáért 1928-ban kapta meg a II. osztályú magyar érdemkeresztet. 1927-ben, amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium mellett megalakult a tudományos utánpótlás nevelése szempontjából kulcsfontosságú Ösztöndíjtanács, Verzár ennek nemcsak tagja lett, hanem elvállalta a tanács nagy munkával járó főtitkári teendőit is. (Ennek a státusznak nincs nyoma Tiszti cím- és névtárakban, de a minisztériumi iratokban 1928 és 1930 között szerepel.) Klebelsberg fejlesztési elképzelései alapján 1926-ban komoly tőkével létrejött a Természettudományi Alap. Az Alapot gondozó, felügyelő Országos Természettudományi Tanácsot azonban csak az 1930. évi VI. törvénycikkkel sikerült létrehozni. A levelezés alapján úgy tűnik, hogy Verzár és Klebelsberg között szó volt Verzár fontos szerepéről ebben a Tanácsban is (az előkészítő tárgyalásokon rendszeresen részt vett mint az orvosi ügyek referense). Sőt az Országos Gyűjteményegyetem Tanácsában való tagsága is tematizálódott.

1930 tavaszán azonban új helyzetet teremtett, hogy a bázeli egyetem három jelölt közül Verzár jelölte első helyen az élettani tanszékre. Verzár kétségtelenül jelentkezett a bázeli pályázatára, de amikor 1930 májusában kiderült, hogy őt választották, akkor mégis komoly dilemma elé került. Az ügyben személyesen is találkozott Klebelsberggel. A találkozó után, május 16-án írott levele bevezetésében így írt: *„Állásfoglalásomban lényegesen befolyásol, hogy távozással ne okozzak kárt ezeknek az intézeteknek,*

amelyeknek minden erőmmel szolgáltam és amelyek Nagyméltóságod vezetése mellett ma virágoznak.” Majd kifejezi azt a félelmét, hogy a Biológiai Kutató Intézet a következő években még nehezen nélkülöznék az ő vezetését. *„Ezért ha nagyméltóságod is úgy, amint méltóztatott mondani, fontosnak tartaná további közreműködésemet, szívesen vállalom továbbra is a szellemi vezetést. Vakációimat továbbra is az intézetben tölteném és évente többször meglátogatnám és részt vennék a Gyűjteményegyetem tanácsulésein, ha a tanácsba való kinevezésem most megtörténik.”* Azt kérte, hogy ha viszonya az intézethez megmaradna, státusát a Gyűjteményegyetem rangsorában vezessék, mint tiszteletdíjast, s útszámlái megváltásaként (Bázel-Tihany) évi 3000 pengő tiszteletdíjat kapjon. Végül azzal zárja levelét, hogy miután különösen a tihanyi intézet sorsa felett való aggodása lényegesen befolyásolja elhatározását, a miniszter értesítse döntéséről. Klebelsberg július 4-én válaszolt. Ezt a levelet nem ismerjük, de más iratokból és Verzár július 10-i újabb leveléből rekonstruálható, hogy a Gyűjteményegyetem tanácsa aggályát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy valaki külföldről legyen a tanács tagja. Ugyanez volt a helyzet a tervezett Természettudományi Tanács tagságával. Egyébként Verzár maradhatott a Magyar Biológiai Kutatóintézet tényleges igazgatója, a biológiai osztály vezetője, sőt formailag ügyvezető igazgatója is. (Utóbbi funkcióban Méhes Gyula helyettesítette.) Az adminisztratív igazgatási teendők alól csak 1935. július 1-től mentették fel, az általános biológiai osztály vezetésétől pedig 1937-ben vált meg. Addig a Klebelsberg minisztersége idején hozott döntésnek megfelelően a Bázel és Tihany közötti út költségeire az évi 3000 pengő átalányt megkapta Hóman Bálint minisztersége idején is.

Visszatérve Verzár 1930. július 10-i leveléhez, ebben a korábbiakhoz képest van egy új momentum is: *„Hálásan köszönöm f. hó 4-én kelt szíves sorait és az azokban nyilvánuló kegyes jóindulatot. Basel kormányával és egyetemével közöltem, hogy csak úgy tudnám meghívásukat elfogadni, ha beleegyeznek, hogy Magyarországon csak szabadságoltatom magamat... Mély tisztelettel kérem azért Nagyméltóságodat, hogy engem f. évi október 15-től kezdődőleg állandó vagy egy évi időtartamra szabadságolni kegyeskedjék.”* Kellő időben ezután hivatalosan is beadta kérelmét a minisztériumba, hogy 1930. október 15-től 1931. október 15-ig szabadságolják. Ezt a megoldást a debreceni kar is támogatta, s Verzár javaslata alapján jelölték ki az általa ellátott mindkét tanszékre a helyetteseket (egy-egy tanítványát).

Arra lehet gondolnunk, hogy az újabb, szabadságoltatós kombinációban szerepet játszhatott az a helyzet, ami a Pázmány Péter tudományegyetem orvosi karának általános kórtani tanszékén 1930 folyamán kialakult. Preisz Hugó (1860-1940), aki Verzár mesterének Tangl Ferencnek az utódja volt az általános kórtan tanszéken, 1930-ban elérte a nyugdíjkorhatárt, s június 12-én kérte nyugdíjazását. Megkapta ugyan a törvény szerinti egy éves tovább szolgálási lehetőséget, de közben a kar a szokásos módon elkezdett dolgozni az utód megtalálásán. Nem pályázattal próbálkoztak, hanem meghívással kívánták betölteni a megüresedő tanszéket. A bevett rend az volt, hogy ha nem találtak egyértelmű jelöltet, akkor az utódlást előkészítő, a kar által megválasztott bizottság áttekintette, hogy a magyar tudományos életből kik jöhetnek szóba. A potenciális jelöltektől bekérték életrajzukat, tudományos munkásságuk dokumentációját, s nyilatkozniuk is kellett, hogy szívesen fogadnák a meghívást. Verzártól is bekérték az anyagait, s ő be is küldte azokat. Verzár tehát joggal számolhatott azzal, hogy elnyerheti a fővárosi egyetem meghívását. (Ez a körülmény az irodalomban nem nagyon ismert.) A tanszék ügye azonban nem nagyon haladt előre. Bár a kar már 1930. június 24-én kiküldte a javaslattevő bizottságot, az csak sokára látott munkához. Ennek a bizottságnak a következők voltak a tagjai: Buday Kálmán (1863-1937) a kórbonctan, Korányi Sándor (1866-1944) a III. belgyógyászati tanszék és Darányi Gyula (1888-1958) a közegészségtan professzora, Farkas Géza (1872-1934) fiziológus, aki 1921-ben elnyerte az élettan tanszéket, amelyre 1918-ban Verzár is pályázott. A bizottság előadója Balogh Ernő (1890-1964) lett, a II. kórbonctan professzora. Az elnöki pozíciót később Kéthly László (1873-1936) a II. belgyógyászat professzora töltötte be. Első ülésüket csak 1931. május 18-án tartották. Ekkor határoztak arról, hogy kik a figyelembe vehető jelöltek, akiktől be kell

kérni anyagaikat: Mansfeld Géza (1882-1950), 1918-tól pozsonyi majd pécsi élettan professzor; Verzár Frigyes (1886-1979) 1918-tól debreceni élettan professzor; Szent-Györgyi Albert (1893-1986) 1928-tól az orvosi vegytan tanára Szegeden, Klebelsberg felfedezettje; Jeney Endre (1891-1970) 1928-tól az általános kór- és gyógytan tanára Szegeden; Skrop Ferenc (1891-1951) a tanszék adjunktusa, magántanára.

Az előadó Balogh Ernő készítette el a bekért anyagok alapján a részletes jelentést a jelöltek életrajzáról és tudományos munkásságáról (89 oldal), amit a bizottság az 1931. október 6-i ülésen tárgyalta meg először. Az időpont másfél hónappal volt azután, hogy Klebelsberg megszűnt miniszter lenni, s csak kilenc nappal előzte meg azt a dátumot, ameddig Verzár magyarországi szabadságolása szólt. Balogh Ernő jelentése alapján véve Szentgyörgyi Albertet találta a legalkalmasabbnak. Számunkra azonban most az az érdekes, hogy miként mutatta be Verzár professzort. Az életrajz ismertetése nagyjából korrekt volt, de végül is ironikus lett, amikor felsorolta, hogy mennyi mindenféle munkát vállalt, s nemcsak „tudománypolitikai, de társadalmi vonatkozásokban is, szinte áttekinthetetlen változatosságban az elmúlt években.” Megütközéssel kommentálta, hogy rendszeresen minden évben járt külföldi kongresszusokon s mindenfelé előadásokat tartott, s ráadásul még négy német szakfolyóirat referenci tisztségét is elvállalta. Ezután a tudományos művek ismertetése részletes, alapos. A habilitációig tartó szakaszból 15, a háború alatti időszakból 9, az egyetemi tanári korszakból 24 munkát mutatott be. Egy záró mondattal azonban mindezt dezavualta: „Sajnos ehhez a szerfelett sokféle elágazó munkássághoz nem mindig a legkedvezőbb reflexiók fűződtek.” (Közben kiderül, hogy ehhez az általánosító megjegyzéshez csak annyi konkrét bizonyíték tartozott, hogy az 1460 és 1848 közötti bázeli diáknévsor közlésében egy szakértő hibát talált, s a népszerűsítő 1925-ös könyvben sok a sajtóhiba.)

A szóba jöhető tudósok bemutatása után az előadó röviden summázta a véleményét valamennyi jelölről. Ebben az összefoglalásban Verzár rendkívüli aktivitását szinte visszájára fordítva, három oldalon át erős ironiával riasztó képet festett a professzor kutatói, tanári és emberi habitusáról. Eszerint már hallgató korában „vibráló nyugtalansággal” több intézetben működött. Külföldi tanulmányútján „szerfelett sokféle megfordult”. Majd Tangl Ferenc „hangos méhkashoz hasonlító”, „gyilkos iramot diktáló” műhelyében „az átmenetileg erősen forszírozott munkának öldöklő iramába beleélte magát, s akkor amidőn önálló lett, ezt még csak fokozva mindjobban, mindtovább belelovalta magát a legdivergensebb irányú munkavállalások olyan kereteibe és változataiba, amelyeknek, mint életrajzi adataiból kitűnik, mégcsak címeikben megfelelni tudni is, - nem kis feladatot jelent.” Ráadásul „szertecsapongó szellemi megnyilatkozásaira...szűknek érezvén” az egyetemi kereteket, még a tihanyi Biológiai Intézet megszervezésébe is bekapcsolódott, s vállalta igazgatását. Az előadó Balogh Ernő következtetése az volt ezután, hogy mivel a „szerfelett felszaporodott munkát kell a fizikailag kitágíthatatlan 24 óra keretébe beleszorítani... hol az egyik, hol a másik, vagy mindegyik munkateljesítmény válik minőségileg és fajsúlybelileg kisebbé, hogy ne mondjuk felületesebbé.” Konkrétan ehhez csak azt fűzte hozzá, hogy nem látni mellette a tanítómesterért lelkesedő, tetterős, tehetséges utánpótlást, s egyetlen olyan kész szakember sem került ki a Verzár iskolából, aki az élettan vagy kórtan tanszéket máris elfoglalhatná. Ez meglehetősen méltánytalan megállapítás volt. Egyrészt nem ismerhette alaposan Verzár tanítványi gárdáját. Másrészt Debrecenben 1924-ben végeztek az első orvosok, s nem várható el, hogy már 30 éves koruk előtt elöltsen legyenek a professzúrára. Harmadrészt cáfolatnak tekinthetjük a kedves tanítványnak, Beznák Aladárnak a későbbi írását az Orvosi Hetilapban, amelyben abból az alkalomból köszöntötte a mestert, hogy 25 éve nevezték ki egyetemi tanárnak. Itt a tanítványok közül három kinevezett professzort és négy magántanárt említ. Többeket is említhetne, hiszen például Csik Lajost, a későbbi kolozsvári tanárt, a debreceni tanítványt és tihanyi ifjú kutatót megható gondoskodással Verzár indította el, hogy ő lehessen az első magyar képzett kísérleti örökléstani kutató. 1928 őszén Verzár kezdeményezte Klebelsbergél, hogy

mivel nincs Magyarországon kísérleti örökléstan kutató, állami ösztöndíjjal küldték Berlinbe a Collegium Hungaricumba, hogy elsajátíthassa az örökléstan kutatás modern módszereit. Maga Beznák egyébként 1935-ben Budapesten lett nyilvános rendes tanára annak az élettani tanszéknek, amelyre Verzár 1918-ban fiatalon hiába pályázott.

Balogh Ernő végül a következő álságos fordulattal lényegében leírta Verzárt a budapesti tanszék várományosai közül: „*Kár volna, ha otthagyná jelenlegi díszes külföldi állomáshelyét. Többet használ vele a magyar ügynek, ha ezt a külföldi örökléstan továbbra is birtokában megtartja... Egyébként ez a külföldi pozíció elveszne a magyarság számára.*” Nincs itt helyünk a tanszék betöltés további folyamatait részletesen bemutatni, de annyit el kell mondanunk, hogy a meghívás sorsa azzal dőlt el, hogy ezen az október 6-i ülésen Farkas Géza javasolta, hogy Belák Sándort (1886-1947), Verzár debreceni kollégáját, a közegészségtan professzorát is vegyék fel a jelöltek közé. A következő, november 6-i bizottsági ülésen valóban bemutatották Belákot is, s bár az előadó az egyébként tiszteletreméltónak nevezett higiénikust az élettan tanszékre teljesen alkalmatlannak nevezte, a következő, november 20-i ülésen a bizottság 4:1 arányban (egy üres szavazó lap) mégis az ő meghívását javasolta. A december 1-i kari ülés pedig időhiányra hivatkozva elvetette a pályázati alternatívát, s 19:5 arányban Belák meghívásának felterjesztése mellett döntött. Az Egyetemi tanács csak formailag vizsgálta a kar jelölését, s változatlanul továbbította azt a miniszternek. Végül az új kultuszminiszter, Karafiáth Jenő javaslatára a kormányzó 1932. szeptember 27-én ki is nevezte Belákot.

A decemberi kari ülésen egyébként a szavazást komoly vita előzte meg. Ezt most nem tudjuk érdemben elemezni, de néhány elhangzott észrevételt megemlítünk. Grósz Emil professzor több érvet is felhozott a szerinte méltánytalanul támadott Verzár védelmére. Többek között azt is hangsúlyozta, Verzár azzal, hogy bázeli „*ottani igazán kitűnő pozíciójából hajlandó haza jönni, azt mutatja, hogy hazájához ragaszkodik s annak akar szolgálni.*” Vámosy Zoltán, a régi vágású szabadelvű professzor a hirtelen kialakult többségi vélemény „*hibáit, elkedvetlenítő hatásait, titkos rugóinak végzetességét*” emlegette, mondván, „*a tehetség és az az által fűtött munka, annak úgy itthon, mint külföldön elismert eredményei, - mind nem jönnek itt számba, és el kell bukniok a ki nem mondott, de gyakorolt többségi elvvel szemben.*” Korányi professzor pedig elmondta, hogy tulajdonképpen csak azért támogatta Szengyörgyi meghívását „*mert tisztában volt azzal, hogy a kar többségét a két másik, speciálisan a kórtan terén nagyobb érdemű szakember számára azok származása miatt nem lehet megnyerni.*” Itt egyértelműen Mansfeld és Verzár professzorok zsidó származásával kapcsolatos előítéleteire, a professzori kar többségének elutasító magatartására utalt. Tehát hiába volt Verzár Frigyes 1886-os születésétől fogva református, s hiába lett apja meggyőződésből keresztyén, hiába támogatta a külmissziói erőfeszítéseket, s hiába volt anyja württembergi missziós evangélikus lelkész család lánya, voltak, akik kizáró okként tartották számon zsidó származását. Már az jellemző, hogy az előadói jelentésbe figyelem felhívó módon beleírták apja nevét is: Weisz G. S. Az orvoskaron a húszas években is voltak a tanszék betöltéseknél antiszemita tendenciák. Ádám Lajos és Frigyesi József professzorok kinevezésénél Klebelsberg csak Bethlen és Horthy támogatásával tudott célt érni. Klebelsberg távozása után pedig a megváltozott politikai és szellemi környezetben 1944-ig már egyetlen zsidó származású tudóst sem neveztek ki magyar egyetemi katedrára.

A mi szempontunkból - Verzár életútja szempontjából - a tanszékbetöltés története azért érdekes, mert azt mutatja, hogy a nagytehetségű, nagy munkabírási, kétségtelenül ambiciózus Verzár számára a vonzó bázeli professzúrával szemben is kedvesebb alternatíva lett volna a budapesti tanszék, a tihanyi Biológiai Intézettel s esetleg Klebelsberg nagyszabású természettudományi fejlesztési terveinek kulcspozícióival. A budapesti tanszéki előítéletes scénáriók, a gazdasági válság s Klebelsberg távozása a

miniszteri székből azonban ezt az alternatívát törölte. Nyugdíjigénye fenntartásával 1931. október 15-én beszüntették havi 740 pengős professzori illetményét és 40 pengős tanári pótlékát.

Mindenesetre leszögezhetjük, hogy Verzár Figyesnek meghatározó szerepe volt a debreceni orvosképzés, az orvoskari telep kiépítésében, az általános kórtani és az élettani intézet megszervezésében, a debreceni orvosi iskola megalapozásában, a kísérletes orvostudomány meghonosításában. Távozása után a debreceni orvosi kar 1932. január 28-i ülésén jegyzőkönyvileg örökítette meg „*a fakultás megalapozásában, kiépítésében és a tudományos kutató munka terén való felvirágoztatásában*” szerzett érdemeit. 1932. február 13-án Karafiáth kultuszminiszter is elismerését és köszönetét fejezte ki „*odaadó és eredményes működéséért.*” Hozzátehetjük tanítványának, Árvay Sándor professzornak Verzár elhunyt alkalmából 1979-ben az Orvosi Hetilapban megjelent emlékezésének megfogalmazásával, hogy „*kimagasló szerepet töltött be az egész magyar tudományos élet szervezésében, irányításában.*” A tihanyi Biológiai Intézet, amelynek munkájában a nyári hónapokban 1937-ig részt vett, meghatározó szerepet játszott a biológiai alap kutatásokban. Kései magyar tanítványától Zs. Nagy Imrétől tudjuk, hogy 1935-ig 387 magyar és külföldi kutató töltött hosszabb-rövidebb időt Tihanyban, főleg orvosbiológiai témában dolgozva.

Amikor Verzár Frigyes 1931. december 24-én kelt bázeli levelében a nyolc napja kinevezett miniszternek, Karafiáth Jenőnek bejelentette, hogy megválna a debreceni katedrától, akkor levelét így fejezte be: „*az egyetlen óhajom, hogy a baseli egyetem meghívásának elfogadásával és az ott teljesítendő tudományos működéssel a magyar hazámnak szolgálatára és becsületére lehessen.*” Ígését betartotta oly módon is, hogy 1948-ig, amíg tehetett, magyar kutatók részére ösztöndíjat szerzett, amellyel minden évben más fiatal kutató kerülhetett az ő bázeli egyetemi intézetébe, s tanársegédei között is szinte mindig volt magyar. A második világháború után tagja volt a svájci Verein für die Freunde Ungarns egyesületnek. Szerepe volt abban, hogy kifosztott régi egyetemére teherautó rakományok, gyógyszerek, textiliák, műszerek érkeztek, s ezek lehetővé tették a gyógyító és kutató munka újra felvételét. Többek között ezért is ajánlották az MTA tiszteleti tagjának. Az 1949-es ajánlások alapján történő választások azonban az akadémia pártállami átszervezése miatt elmaradtak.

Tudományos munkásságát legtömörebben a tanítvány Beznák Aladár értékelte már említett 1943-as évfordulós cikkében: „*Alig van az élettannak olyan fejezete, amelynek fejlődéséhez ne szolgáltattott volna értékes adatokat. Különösen jelentősek azok a vizsgálatai, amelyek a vitaminok és a belső elválasztású mirigyek élettanának területére esnek. Noha legtöbb munkája még a debreceni egyetem intézeteiben gyökerezett, azok teljes kifejlődésüket Baselben érték el. Itt különösen a mellékvesekéreg élettanával foglalkozva hozott értékes megismeréseket.*” Azoknak a területeknek az élettanát, amelyeken kivételes munkabíráásával, tudományszervezői képességeivel munkatársaival együtt legtevékenyebben dolgozott, nagyobb monográfiákban foglalta össze. Londonban jelent meg 1936-ban társszerzőségben későbbi második feleségével (Jean E. MacDougal) az *Absorption from the intestine*. Ez 1967-ben New Yorkban is megjelent. Bázelen adta ki 1939-ben a *Die Funktion der Nebennierenrinde* című monográfiát. A bázeli megjelenésű 1943-as *Theorie der Muskelkontraktion* című könyvet Beznák Aladár is ismertette az Orvosi Hetilapban. Fontos kiadvány az 1948-ban a svájci Liestalban kiadott *Lehrbuch der inneren sekretion*.

Egyetemi munkája mellett 1942-től részt vett az Egészségügyi Világszervezet jogelődjének az oktatásszervezési programjában. 1957-ig szervezte az orvosképzést Peruban, Braziliában és Venezuelában. A világháború után a FAO táplálkozási programját kidolgozó bizottság elnöke volt.

1956-ban 70 évesen a bázeli egyetem élettan tanszékéről nyugdíjba ment. Ezután 1957-ben elindította a Gerontologia című nemzetközi folyóiratot. A bázeli gyógyszergyárak anyagi támogatásával megalapította

a kísérletes gerontológia új tudományterületét s 1958-ban megszervezte a kísérletes gerontológiai intézetet. A Nemzetközi Gerontológiai Társaság Biológiai Szekciójának főtitkára lett. Fontos gerontológiai munkája 1963-ban jelent meg: *Lectures on Experimental Gerontology*, Springfield Illinois. Mindezekkel párhuzamosan működtette a St. Moritz melletti magaslati Klimaphysiologische Station nevű laboratóriumot is. 1970-től tudományos tanácsadóként segítette Olaszországban egy gerontológiai intézet szervezését. Az Anconaban létrehozott intézetbe egy fiatal magyar kutatót is delegált (Zs. Nagy Imre). Egyébként a hatvanas évektől újra többször jött Magyarországra. Nyaranta gyakran töltött néhány napot Tihanyban is. Érdeklődött az ott újrakezdett kísérletes biológiai munkák iránt. Újra bevont magyar kutatókat Debrecenből, Budapestről, Pécsről, Tihanyból bazeli intézete és az általa szervezett nemzetközi kooperációk munkájába. Nyolcvan éves korában, 1966-ban a Debreceni Orvostudományi Egyetem honoris causa doktorrá avatta. Az MTA 1973-ban tiszteleti tagjává fogadta. 90. születésnapján, 1976-ban részt vett a Magyar Gerontológiai Társaság kongresszusán, majd Debrecenbe látogatott, ahol a Debreceni Orvostudományi Egyetem Pro Universitate emlékéremmel fejezte ki megbecsülését.

93 évesen hunyt el a svájci Arlesheimben, ahol 1952-től élt. Ott is helyezték örök nyugalomra. Lenyűgöző életművet hagyott. A svájci életrajzi lexikon szerint 472 közleménye és 18 könyve, monográfiája jelent meg s vitte előre az orvostudományt. Kimagasló szerepet töltött be az egész magyar tudományos élet szervezésében, irányításában, de tiszteletet parancsol nemzetközi tudományos szervezési teljesítménye is. Tanítványa, Árvay Sándor a debreceni nyugalmazott professzor azt írta róla nekrológiájában, hogy szeretettel és hihetetlen energiával, szigorú erkölcsi elvek szerint élte az életét.

Források:

A) A család elkészítéséhez

1. Anyakönyvi adatok: Family Search. org
2. Gyászjelentések: OSZK gyászjelentés gyűjteménye
<https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/663648>
3. Budapest Kálvin téri Református Egyházközség anyakönyvei

B) Levéltári források az egyetemek személyzeti döntéseihez

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

K 500 Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára 1916-18. Egyetemek, főiskolák, középiskolák

1. Verzár Frigyes magántanári habilitációja: 1916 - 1- 3432
2. Budapesti Tudományegyetem Orvostudományi Kar élettani tanszék betöltése (Verzár Frigyes pályázatával): 1917/18- 5- 6352
3. Verzár Frigyes kinevezése a Debreceni Tudományegyetem általános kór- és gyógytan tanszékére: 1918- 5- 62617

K 636 Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára, Egyetemi ügyosztály. Egyetemek, főiskolák és tudományos intézetek 1919-1945

1. Budapesti tudományegyetem Orvostudományi Kar élettani tanszéke betöltésének végeredménye: 1920- 5- 28725; 1921- 5- 63144
2. Verzár Frigyes prodékánna választása: 1920- 9 - 131718
3. Verzár Frigyes dékánna választása: 1921 -9- 121421
4. Verzár Frigyes megbízása az élettan tanszék helyettesítésével. 1921 - 9 -184935

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Kovács I. Gábor CSc

5. Verzár Frigyes 1924 évi kinevezése az élettan tanszékére. 1927- 9 38283
6. Verzár Frigyes külföldi tudományos célú utazásai: 1923-9-81850; 1924-9-87226; 1930-9-432-01
7. Verzár Frigyesnek a bazeli állással és a tihanyi Biológiai Intézettel kapcsolatos levelei Klebelsberg Kunonak: 1929-430-11
8. A Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi kara általános kórtani tanszékének betöltésével kapcsolatos iratok, köztük Verzár Frigyes anyagaival 1931-32-850; 1932-36 - 1- Belák
9. A tihanyi Biológiai Intézet vezetésével kapcsolatos iratok 1932-36 - 1

C) Peregrinációs adatok

Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789-1919. Budapest, 2001, ELTE Levéltára, Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 5.

Patyi Gábor- Simon Zsolt-Szabó Miklós-Szögi László-Varga Júlia: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1867-1890. Budapest, 2015, ELTE Levéltára, Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 22.

Irodalom

ACHENBACH, Paul: Vier Wochen in Ungarn (Reisebericht). *Dein Reich komme* 10. (1929/5-6.) 116-124.

ÁRVAY Sándor: Emlékezés Verzár Frigyesre. *Orvosi Hetilap*, 127. évf. 1986. 3199-3201.

ÁRVAY Sándor: Verzár Frigyes. *Orvosi Hetilap*, 120. évf. 1979. 999-1000.

BEZNÁK Aladár: Verzár Frigyes kinevezési évfordulójára. *Orvosi Hetilap*, 87. évf. 1943. 492.

BOT György: Verzár Frigyes (1886-1979) In: uő: *A Debreceni Orvostudományi Egyetem története és professzorainak életrajza 1918-1988*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1990. 316-317.

BOT György-KAPUSZ Nándor: *Nyolcvanéves a debreceni orvoképzés. (Intézetek és klinikák története, professzorok életrajza 1918-1998)*. DOTE Debrecen, 1998.

FORGÁCS Gyula: A száz éves Skót Misszió. In: *És lőn világosság. Ravasz László hatvanadik életéve és dunamelléki püspökségének huszadik évfordulója alkalmából*. Bp. Franklin Társulat 1941. 412-429.

KAPUSZ Nándor-BARTA János: Az Orvostudományi Kar. In: Orosz István-Barta János: *A Debreceni Egyetem története 1912-2012*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. 204-229.

KOVÁCS I. Gábor (szerk): *Diszkrimináció - emancipáció - asszimiláció - diszkrimináció. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára I. Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok*. Történeti elitkutatások. Budapest, Eötvös kiadó, 2012.

KOVÁCS I. Gábor: Vészi Gyula professzor életrajza és életrajzi adattára. *Orvostörténeti Közlemények*. Vol. XII. 2016. Budapest, 93-97.

KOVÁCS I. Gábor: Csik Lajos (1902-1962) orvos biológusnak, a Magyar Tudományos Akadémia első kísérleti-örökléstani kutató tagjának életrajzi adattára és életútleírása. *Kaleidoscope* 2017. Vol. 8. No. 14. 115-122. <https://doi.org/10.17107/KH.2017.14.115-122>

MÓRA László.: Az országos Természettudományi Tanács és Alap működése (1926-1944). *Technikatörténeti Szemle* XVII. 1988-89. 177-194.

MUDRÁK József: Szemináriumok, intézetek, klinikák vezetői és szakelőadók a debreceni Tudományegyetemen. *Gerundium Egyetemtörténeti közlemények*, MMX. Vol. I.Nr.1. 123-153.

REX-KISS Béla: Adatok Verzár Frigyes életművéhez. *Orvosi Hetilap* 122. évf. 1981. 348-349.

STEINKE, Hubert: Verzar, Fritz in: Historische lexikon der Schweiz (URL XII. hls-dhs-dss.ch/textes/d/14680)

UJVÁRY Gábor: „Egy európai formátumú államférfi” *Klebelsberg Kunó (1875-1932)*. Kronosz Kiadó - Magyar Történelmi Társulat, Pécs - Budapest, 2014.

VARGA Emil: *A Debreceni Orvostudományi Egyetem Élettani Intézetének története 1918-1991*. DOTE Élettani Intézet, Debrecen 1992.

VARGA Zoltán: *A debreceni tudományegyetem története. I. 1914-1944*. Debrecen, 1967. 259-260.

VERZÁR Frigyes: Rektori beszámoló beszéd. *A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem évkönyve és Almanachja az 1927/1928. tanévről*. Debrecen, 1929.

VOIGT, Karl Heim: *Theodor Christlieb (1833-1889) die Methodisten, die Gemeinschaftsbewegung und die evangelische Allianz*, Edition Ruprecht, 2008.

ZS. NAGY Imre: *Dr. Verzár Frigyes (1886-1979). A debreceni orvostudomány nagy alakjai 10*. Debrecen-Ancona, 1995.

ZS. NAGY Imre: Verzár Frigyes élettanprofesszor, a Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem 1927/28 tanévi rector magnificusa. *Gerundium Egyetemtörténeti közlemények*, MMXVI. vol. VII. NR. 3-4. 17-22.